

Anna Kouhia

Kirjoitetun ja kerrotun kietoutumat vuosisadan takaisessa murhatarinassa

**Kamala kaksoismurha
ja murhapoltto.
Tekijä ampunut ja polttanut
itsensä.**

Uutisotsikko Suurpohjan Kaiku -lehdessä 2.11.1915.

”Lauantaina Toholammin poliisi ilmoittaa, että Toholammin Oikemuksen kylässä on palanut itsellismies I. Oikemuksen pieni mökki. Tuvan hiilloksesta on löydetty ijäkkään I. Oikemuksen ja hänen tyttärensä ruumiit pahoin palaneina. Tyttären miestä, Oskari Lehtistä, joka on paennut, epäillään murhapolttajaksi. Nähtävästi murhattuaan vaimonsa ja appiukkonsa on mies tekoa salatakseen sytyttänyt mökin palamaan ja lähtenyt sitten karku matkalle. Mies on 35 vuotias keskikokoinen, waaleawerinen ja kumarakäyntinen sekä puhuu suomea ja ruotsia.

Myöhemmin ilmoitetaan:

Torpan navetassa olleet lampaat olivat myöskin kaikki tapetut. Puhelinlanka läheltä katkaistu, joten otaksuma, että teko olisi tehty mielenhäiriössä, ei saa tukea.

Kamalan teon tekijän hiiltynyt ruumis on tavattu erään metsätorpan raunioista Ullavan ja Kälviän välistä. Ruumiin wieressä oli rewolweri, josta päättäen hän oli sytyttänyt ensin metsätorpan tuleen ja sitten ampunut itsensä. Ruumis on wiety Toholammille. Syytä kamalaan tekoon ei ole vielä saatu selville.”

Suurpohjan Kaiku -lehdessä 2.11.1915 uutisoitu, muutamaa päivää aiemmin Toholammin Oikemuksella tapahtunut ”kamala kaksoismurha” vavisutti Keski-Pohjanmaata vuoden 1915 lopulla monella tavalla. Henkirikoksen uhreina kuolivat tekijän, Oskari Lehtisen, lisäksi hänen vaimonsa sekä appiukkonsa lisäksi Oikemus. Lisäksi Lehtinen oli tappanut tilan neljä lammasta mäkituvan navettaan. Samana päivänä ilmestynyt Kokkola-lehti (2.11.1915) valottaa tarkemmin raajan

surmatyön tapahtumia: torpan omistaneen iäkkään lisäksi Oikemuksen ruumis oli löytynyt palavan tuvan lattialta. Vaimonsa Lehtinen oli tappanut sänkyyn. Molempia vainajia oli ”lyöty kirweellä niskaan ja lisäksi pää ruhjottu melkein mäsäksi”. Edelleen kirjoitetaan, että puolen yön aikaan palopaikalle tulleet ihmiset löysivät talon ilmiliekeistä. Tuhotyön seurauksena rakennus paloi kivijalkaa myöten, mutta ”weden awulla saatiin ruumiit pidetyksi sen werran hahmossaan, että woitiin todeta raa’an murhan tapahtuneen”.

Traagisesta murhatapauksesta uutisoitiin monessa lehdessä ympäri Suomen. Ensimmäisissä lokakuun lopussa julkaistuissa uutisissa (mm. Kokkola, 30.10.1915, Kaiku 31.10.1915) teosta uutisoitiin raakana murhana ja murhapolttona. Näissä lokakuun lopun uutisoinneissa murhatapausta varjosti epätietoisuus tapahtumien kulusta ja tekijän kohtalosta, sillä uutisissa kaivattiin myös tietoja rikospaikalta paenneesta tekijästä, ja ”wiranomaisille pyydetään ilmoittamaan jos ken tämän ihmispidon tapaa”.

Myöhemmissä uutisoinneissa rikoksen yksityiskohdat alkavat hahmottua ja teon synkkyys syvenee. Samalla myös rikoksen selittämättömyys ja selkeän motiivin puuttuminen nostattavat ilmaan kysymyksiä: muun muassa Kokkola-lehdessä (2.11.1915), Ilkassa (2.11.1915) että Kaikussa (5.11.1915) Lehtisen kerrotaan olleen kotipaikkakunnallaan tunnettu ”siivoksi ja hyväksi työmieheksi”. Tämän vuoksi tapauksen todettiin herättäneen ”erikoista ihmettelyä, warsinkin kun ei tiedetä siihen vähintäkään syytä”. Silti ”luulo, että teko olisi tehty mielenhäiriössä, ei saa kannatusta”, vaan teko näyttäytyy suunniteltuna väkivallantekona.

Yli sata vuotta sitten tapahtunut henkirikos on jo itsessään pysäyttävä, mutta tapahtumaan liittyy myös toinen paikkakunnan muistiin syöpynyt tragedia. Muutamaa viikkoa myöhemmin murhatapaus nousi jälleen otsikoihin, kun Toholammin kirkon vieressä sijainnut ruumiinleikkaushuone syttyi tuleen. Uutiset kertovat, että tuli sai nähtävästi alkunsa rakennusta vartioineen Risto Poikosen ollessa syömässä lähellä olevassa talossa, kun palo levisi rakennuksen lämmityslaitteena käytetystä ruostuneesta kamiinatorvesta välikattoon polttaen lopulta koko rakennuksen. Ilkan (13.11.1915) uutisoinnin mukaan ”ruumiit saatiin pois liekkien keskeltä ja leikkaus toimitettiin pappilan työväentuvassa”. Onnettomuutta pidettiin ”omituisena jatkona aiemmin tapahtuneille hirmutöille”, sillä kaikki murhatapauksen ruumiit olivat leikkaushuoneessa odottamassa piirilääkäri Osvald Myrenin ruumiinavausoperaatiota, jonka piti tapahtua samana päivänä.

Kirjoitetun ja kerrotun lomittuminen ja jännitteellisyys

Toholammin murhatapauksesta kirjoitetut ja kerrotut tarinat täydentävät toisiaan. Sanomalehtien murhauutisoinnista on luettavissa, kuinka henkirikoksen taustat vähitellen tarkentuvat, ja murhasta julkistetaan uusia yksityiskohtia tutkimusten edetessä. Vaikka uutisointi katkeaa muutamaa viikkoa murhatyön jälkeen tapahtuneeseen ruumiinleikkaushuoneen tulipaloon, kerronnallisella muistitietohistorialla on ollut tärkeä rooli Toholammin murhatapauksen muistamisessa. Tapauksesta kerrottu narratiivi näyttäytyy performanssina, joka pyrkii selittämään ja ymmärtämään maailmaa kulloisestakin nykyisyydestä käsin (Abrams 2010, 22). Kuitenkin jokaisessa kerronnassa tarina rakentuu aina uudelleen nykyisyyden ja menneisyyden tulkinnan dialogissa (Portelli 1991, vii).

Murhatapaus on elänyt seudulla kerrotuissa tarinoissa jo yli sadan vuoden ajan. 1900-luvun alkupuolella paikkakuntaa järjestyttäneestä kaksoismurhasta puhuivat ”kaikki”; myöhemmin tarina on kulkenut suullisena perinteenä muun muassa kertojamestarina tunnetun toholampilaisen Leander Nisulan (1888–1975) tarinoissa. Nisula tunnettiin täsmällisenä ja terävänä muistajana sekä ansiokkaana vanhojen asioiden kertojana.

”Oskari Lehtinen, kotoisin Multialta, asui Toholammin Oikemuksella vaimonsa kanssa 1900-luvun alkupuolella. - - tuliko mustasukkaisuusdraama, hän hermostui ja tappoi vaimonsa, joka odotti lasta. Tämän jälkeen poltti navettansa sekä asuntonsa ja lähti kiireesti karkuun juoksemaan metsään. Välillä oli talo, jonka koira tuli haukkumaan; mies ampui koiran ampuen vielä taloonkin päin. Talossa oli suojauduttu maaten lattialla. Tästä mies jatkoi matkaansa syvemmälle metsään pysähtyen vasta viiden kilometrin päässä olevalle metsäkämpälle. Murhamies sytytti kämpän palamaan ja ampui itsensä. Kämpä paloi huonosti, kyläläiset havaitsivat hirmutyön, poliisi järjesti miehen etsinnän. Mies löytyi, kämppäraunio sai nimen Lehtisen kämppä.

Vainaja vietiin kirkon vieressä olevaan huoneeseen, jossa jäätynyttä ruumista sulattaa Miinan Kalle. Huone syttyy palamaan. Tapahtuman aikaan 8-vuotias¹ poika [nimi poistettu] näki että noin 300 metrin päässä kirkon vieressä palaa, hän juoksi paikalle. Huoneen ovi aukesi mies kantaa ruumista sylissään, [poika] säikähtää näystä niin, ettei tohtinut mennä pitkään aikaan pimeässä yksin ulos.

[Myöhemmin, sama tapahtumaa todistanut 8-vuotias poika] sanoi, ”kyllä tästä tapahtumasta puhuttiin kauan pitäjällä. Raakasta murhasta, rakennustensa ja kämpän polttamisesta, vielä kun kirkon vieressä oleva pieni rakennuskin paloi ruumista sulatettaessa, että se sopi arkuun”.

Vuosien saatossa tarina on muuttunut kerrokselliseksi, ja siihen on sekoittunut eri kertojien ääniä. Moniäänisyydestä huolimatta raakasta kaksoismurhasta kerrottu tarina on monilta osin hämmästyttävän ristiriidaton aikalaisuutisoinnin kanssa, varsinkin kun murhauutisointia ei ole käytetty kerronnan lähdeaineistona. Kerrotussa tarinassa murhateosta puhutaan tappona tekotapaa identifioimatta, poltettu navetta puolestaan viittaa uutisoinnin vahvistamaan kotieläinten tappamiseen. Myös karkumatkan kohteen, poltetun Lehtisen kämpäksi nimetyn metsämajan sijainti käy yksiin uutisoinnin kanssa, samoin se, että Lehtinen on metsäkämpällä ensin sytyttänyt rakennuksen tuleen ja sen jälkeen ampunut itsensä. Kerrotusta tarinasta ovat kuitenkin hälventyneet sekä murhatyön raakuus että laajuus, sillä tarina ei mainitse brutaalia tekotapaa tai mäkituvan omistaneen lisäksi Oikemuksen surmaamista.

Toisaalta suullinen perinne valottaa seikkoja, joita ei aikalaisuutisoinnissa ole kirjoitettu. Lehtisen vaimon kerrotaan olleen raskaana, ja siihen liittyen tarina spekuloi murhatyön motiivin saattaneen liittyä mustasukkaisuusdraamaan. Myöskään Lehtisen oletetun pakoreitin varrella tapahtunut ampumavälikohtaus ei saa tukea uutisoinnista. Suullisen historian tutkimuksessa onkin huomattava, että vaikka kerrotun tarinan tapahtumat eivät aina ole luotettavia (*reliable in point of fact*), kerrontaan sisältyvät mahdolliset virheet, tulkinnalliset tapahtuman kehittelyt ja myyttinen sisältö paljastavat tarinan kautta merkityksiä, joita kerronnalle on luotu (Portelli 1991, 2). Silti ei näytä olevan syytä epäillä, etteikö kerrottuun tarinaan sisältyvä juonne Lehtisen pakoon liittyvästä ampumavälikohtauksesta olisi tapahtunut: pakenemiseen liittyvä koiran ampuminen näyttäytyy lähinnä tapahtumaa värittävinä detaljina, jonka arvo olisi raakaan kaksoismurha-itsemurhaan ja tuhopolttoihin rinnastettuna ollut aikalaisuutisoinnissa vähäinen.

Toholammin kirkko, jonka kivimuurissa murha-ase oli piilossa vuosikymmeniä.

Kuva: K.H. Renlundin museo – Keski-Pohjanmaan maakuntamuseo / Lohtajan kotiseutumuseo

Murhatyön, paon ja itsemurhan osalta kirjoitettu ja kerrottu limittyvät ja täydentävät toisiaan, mutta ruumiinleikkaushuoneen tulipalosta kerrotussa kuvauksessa tarina haarautuu. Tarina kertoo tulipalon silminnäkijänä olleen paikkakuntalaisen pojan näkökulmasta, että kirkon vieressä sijainneen ”huoneen” syttyessä palamaan ruumiita on ollut sulattamassa aikalaisuutisoinnista poiketen Miinan Kalle, jonka henkilöllisyydestä tarina ei tämän enempää kerro. Kertomuksen fragmentoituessa tarinaan syntyy aukkoja ja ristiriitoja, jotka voidaan täyttää ja ratkaista vain spekuloinnilla. Vaikka tarina sumentuu loppua kohden, ei sen synkkyys silti muutu.

Ase materiaalisena muistona: Traaginen tarina elää edelleen

Toholammin murhatapaukseen liittyy monia lähes synkkiä käänteitä, viimeisenä niistä lähes uskomaton tarina aseiden löytymisestä ja päätyemisestä Häkkilän museon kokoelmiin. Suullisessa perinteessä kerrottu tarina päättyy pojan muistoihin, värittyen Leander Nisulan kertomuksella murha-aseen hautaamiseen Oskari Lehtisen mukana loppuvuonna 1915.

”Tuli hautaustilaisuus, josta kertoo Leander Nisula: kun arkku laskettiin hautaan, niin hänelle oli [talon, nimi poistettu] isäntä antanut pistoolin, hän heitti sen arkun päälle että kolina vaan kuului, ja sanoi ”vie työkaluskin mennessäsi”. Samoin kertoo myöhemmin edelleen tapausta todistanut poika.”

Kertomus jatkuu vuonna 1949, kun Lehtisen mukana haudattu ase löytyy kirkkomaasta:

[Haudankaivaja, nimi poistettu], tuttu mies, kaivoi hautaa, meninⁱⁱ puhuttelemaan kenelle teet siihen hautapaikkaa, hän sanoi ”[nimi poistettu] emännälle Oikemukselta”, elettiin vuotta 1949.

[Haudankaivajan] ollessa kaivamassa haudan pohjalla kaivetun haudan sivu mulistui, niin sieltä tuli esiin rautainen esine, joka selvisi pistooliksi. Tämä ase oli kauan kirkon kiviaidan raossa, nyt se on Häkkilän museossa. - -

Häkkilän museon kokoelmiin luetteloitu murha-ase. Kuva Anna Kouhia.

Makaaberimurhatarina materialisoituu Häkkilän museokokoelmaan kuuluvaan ruosteiseen pistooliin. Kirjoitetun ja kerrotun valossa tiedetään, että murha-ase haudattiin Lehtisen mukana kirkkomaahan vuonna 1916, josta se löytyi viereisen haudan kaivamisen yhteydessä yli 30 vuotta myöhemmin. Tämän jälkeen ase oli vuosia piilossa kirkon kiviaidan raossa, josta se viimein arkistoiitiin osaksi Häkkilän kotiseutumuseon esinekokoelmaa vuonna 2005. Se, miten pistooli lopulta päätyi Häkkilään, on yhä hämärän peitossa. Ei tiedetä, kuka otti aseensa kivimuurista, eikä myöskään sitä, milloin se Häkkilään tuotiin. Museon esineistöä luetteloitiin systemaattisesti vuonna 2005, ja tällöin murha-ase sai luettelonumeron 258.

Häkkilän museossa on huomattu, että traaginen tarina kutsuu kuuntelemaan, ja siksi kertomus päätettiin valita myös Suomen Kotiseutuliiton *Yksi esine, tuhat tarinaa* -haasteeseen, osaksi paikallismuseoiden kertomaa itsenäisyyden juhlavuoden tarinakaanonia. Esinetarinahaasteeseen vastaamiseksi suullisena perinteenä välitetyn tarinan taustoja alettiin tarkastella lähemmin.

Tarkastelu paljasti tarinasta unholaan jääneitä yksityiskohtia, joiden valossa ”kamala kaksoismurha” näyttäytyy ja välittyy seuraaville sukupolville entistäkin synkempänä.

Sanomalehdet:

Ilkka, n:o 125, 2.11.1915.

Ilkka, n:o 130, 13.11.1915.

Kaiku, n:o 243 (123), 31.10.1915.

Kaiku, n:o 257 (130), 5.11.1915.

Kokkola, n:o 123, 30.10.1915.

Kokkola, n:o 124, 2.11.1915.

Kokkola, n:o 129, 13.11.1915.

Suurpohjan Kaiku, n:o 124, 2.11.1915.

Julkaistut teokset:

Abrams, Lynn (2010). Oral History Theory. New York: Routledge.

Portelli, Alessandro (1991), The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History. Albany, NY: State University of New York Press, p. vii.

Kirjoittaja on käsityökulttuurin tutkija, FT, joka työskentelee projektikoordinaattorina K.H.Renlundin museo – Keski-Pohjanmaan maakuntamuseon koordinoimassa Meidän museo -hankkeessa.

i Suullisessa kertomuksessa tekoa muistellut paikkakuntalainen (s. 1907) on muistellut olleensa tekohetkellä 9-vuotias, jonka johdosta murhatyön on kerrottu tapahtuneen vuonna 1916. Uutisointi on kuitenkin tarkentanut tapahtumat loppuvuoteen 1915.

ii Kerrotun tarinan on kirjoittanut muistiin paikkakunnan sanaseppona nykyään tunnettu kotiseutuaktiivi.